

גם ערב רב עלה איתם

וַיְסַעו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִרַעְמִסָּס סְלֵתָה כֶּשֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מֶטֶף: וְגַם עֵרֵב רֵב עָלָה אִתָּם וְצָאן וּבָקֵר מִקְנֵה כְּבָד מְאֹד: (שמות יב לז-לח).¹

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד

"וגם ערב רב עלה איתם וגוי" - מאה ועשרים ריבוא, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: מאתים וארבעים ריבוא. ר' נתן אומר: שלש מאות וששים ריבוא.² "וצאן ובקר מקנה כבד מאד" - עליהם אמר הקב"ה לאברהם: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו יד) - עם יציאתן ממצרים אני ממלאן כסף וזהב.³

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יב

"וחמושים עלו בני ישראל" - אחד מחמישה, ויש אומרים: אחד מחמישים, ויש אומרים: אחד מחמש מאות עלו. ר' נהוראי אומר: העבודה, ולא אחד מחמש מאות עלו!⁴ ... ואימתי מתו? בשלושת ימי אפלה, שנאמר: "לא ראו איש את אחיו", שהיו קוברין מיתיהן, והודו ושבחו שלא ראו אויבים ושמו במפלתם.⁵

שמות רבה יח י, פרשת בא

הרבה נסים עשה הקב"ה לישראל... משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו. אמר המלך: כל מי שאוהב לי, יבוא לשמחת בני, וכל מי ששונא לי, יהרג עם השונאים. כך האלהים עשה שמחה לישראל שגאלם. אמר האלהים: כל מי שאוהב את בני, יבוא וישמח עם בני. הכשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל ועלו עמהם, שנאמר: "וגם ערב רב עלה איתם".⁶ וכל מי שרצו שלא יגאלו ישראל, מתו עם הבכורים, שנאמר: "וַיִּקֶף כָּל בְּכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָיָה שָׁרֵיט לְבָנָיִם וְלֹא שָׁרֵיט לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל."

¹ "ערב רב" הוא ביטוי יחידאי במקרא, אבל אם נתמקד במילה "ערב" במונח של קבוצת אנשים מסוימת (חריגה, שונה), הרי לנו הפסוק מנחמיה יג ג: "וַיְהִי כִּשְׁמֵעַם אֶת הַתּוֹרָה וַיַּבְדִּילוּ כָל עֵרֵב מִיִּשְׂרָאֵל", שמציע אנלוגיה (הפוכה?) בין זרים שהסתפחו לעם ישראל ביציאת מצרים ובין אלה שבשביבת ציון. ועוד נידרש בהמשך דברינו להשוואה זו. עפ"י פירוש רד"ק, גם בפסוק בירמיהו נ לז: "חָרֵב אֶל סוֹסֵיו וְאֶל רִכְבּוֹ וְאֶל כָּל הָעֵרֵב אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהָיוּ לְנֹשִׁים חָרָב אֶל אוֹצְרוֹתֶיהָ וּבְזָזוּ", הכוונה היא ל"ערב" של אנשים (למרות שהניקוד של המילה שונה והוא כמו: "וַיְהִי עֵרֵב וַיְהִי בְּקֶרֶן" בבראשית), אבל אלה "ערב רב" של "אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות" ולא אנשים שהסתפחו לבני ישראל.

² אנחנו מורגלים במדרשי גוזמא של חז"ל וקשה להבין למה כוונתם. בני ישראל היו שישים ריבוא גברים, נאמר ששם הטף והנשים היו 150 ריבוא. והערב רב שנלוו אליהם היו 120 ריבוא, 240 ריבוא, 360 ריבוא?! ראה גם מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב שעושה את החשבון המדויק: "ערב עלה איתם ערב... מלמד שעלו מהן גרים ועבדים שלושה כיוצא בהן", היינו, על כל איש מישראל שלושה מהערב רב. ובשיר השירים רבה פרשה ו: "שישים המה מלכים ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר - אלו שישים רבוא שיצאו מבן עשרים שנה ומעלה, ושמונים פלגשים - אלו שמונים ריבוא שיצאו ישראל ממצרים מבן עשרים שנה ולמטה. ועלמות אין מספר - אין קץ ואין סכום לגרים". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יב: "וגם ערב רב - רב מששים רבוא גם ריבוי שישים, רב שישים, וגם ריבוא על ריבוא ג' מאות וס' ריבוא זו דברי ר' יונתן". אז למי הייתה הגאולה? איפה כאן עם ישראל, בני אברהם יצחק ויעקב שאת נאקתם שמע הקב"ה ובהם להצילם? מיעוט שבמיעוט מתוך כלל היוצאים ממצרים!

³ לא רק קיום ההבטחה לאברהם יש כאן, אלא גם חזרה על מה שאירע לו שעלה ממצרים ברכוש גדול ככתוב בבראשית פרק יב. ראה פירוש רמב"ן שם שירידת אברהם למצרים וחזרתו היא סמל לבניו ולרכוש הגדול הזה היה גם מחיר. ומה עם הערב רב שעלה עמם? גם על כך התבשר אברהם, או שמא רק על העושר החומרי? ראה מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יג שמדגיש שעם כל הרכוש הגדול הזה כולל בהמות משא, את המצות נשאו בני ישראל על שכמם: "צרורות בשמלותם על שכמם - רבי נתן אומר: וכי לא היתה שם בהמה? והרי כבר נאמר וגם ערב רב עלה איתם וצאן ובקר. ומה תלמוד לומר: על שכמם? אלא שהיו ישראל מחבבין את המצוות". ואיפה ה"ערב רב" כאן? גם הם נשאו מצות על שכמם ומלאו בזהב וכסף? או שמא הלכו בצד בשני טורים נפרדים, 60 ריבוא בני ישראל ולצידם 360 ריבוא ערב רב?

⁴ אפילו לא! וכמה עלו לשיטתו של ר' נהוראי? ראה שמות רבה ה יז: "אמר ר' נהוראי: לא יצאו ישראל ממצרים אלא שניים משישים ריבוא! אם רוב עם ישראל נשאר במצרים, שוב עולה השאלה מה הייתה המטרה של הירידה למצרים? ראה דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא. האם יש קשר בין מיעוט יוצאי מצרים מבני ישראל והערב רב שנספח אליהם?

⁵ ראה הרחבה והחזרה בשמות רבה יד ג: "חושך למה הביא עליהן? יתברך שמו של הקב"ה שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות. לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לצאת. אמר הקב"ה: אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצריים: כשם שעבר עלינו, כך עבר עליהן. לפיכך הביא על המצריים את החושך ג' ימים כדי שיהיו (ישראל) קוברין מתייהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם והיהו משבחין לקב"ה על כך". אז מה קבלנו עד כאן? רבים מבני ישראל מתו בחושך, מעטים יצאו ממצרים וערב רב עלה איתם. אין כמוהן הכרח לחבר מדרשים וניתן לטעון: "מי ששנה זו לא שנה זו" (שבת צב ע"ב). אבל אם בכ"ז נחבר את הדרשות והרעיונות עד כה, נקבל תמונה עגומה של "ערבוב רב" המעלה את השאלות הקשות: מי היו יוצאי מצרים? מי הם האנשים שראו על היים **מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי**? מי הם שעמדו לפני הר סיני ושמעו מפי הגבורה את שני הדברות הראשונים: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים?"

⁶ מצרים כשרים עשו את הפסח עם בני ישראל במצרים וכהמשך ישיר לכך גם עלו איתם והסתפחו לעם ישראל. הוא הפסח שבו נאמר: "וכל ערל לא יאכל בו", "כל בן נכר לא יאכל בו", הוא הפסח שבו פסח הקב"ה על בתי בני ישראל ונגף את בתי מצרים! האם מלו והתגיירו מצרים אלה? ואם כן, הרי הם בני ברית ואולי אינם עוד "ערב רב"! ראה אברבנאל בפירושו לשמות יב מג: "זאת חוקת הפסח", שמדקדק לגבי המבנה של פרק יב "החודש הזה לכם", שבו חלק ניכר ממצוות הפסח נאמר לאחר מעשה, לאחר

בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאֶהְלֵי חָס" (תהלים עח נא), וצעקו כולם, שנאמר: "ותהי צעקה גדולה במצרים" (שמות יב ל).

שמות רבה כ סימן ב, פרשת בשלח

"ויהי בשלח פרעה את העם" ... משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו פרדס. א"ל חברו: מכור לי את הפרדס הזה. מכרו לו במנה, ולא היה יודע בעל הפרדס מה בתוכו. אמרו לו: בכמה מכרת את הפרדס? אמר להם: במנה. אמרו לו: יש בו זיתים במאה מנה, גפנים במאה מנה, רימונים במאה מנה, מיני בשמים במאה מנה. וכן כל מין ומין במאה מנה. אמרו לו: ולא היית יודע מה אתה מוכר? ומה יש בפרדס? "שְׁלַחְיָךְ פְּרִדְסֵי רְמוֹנִים עִם פְּרִי מְגִדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים: נְרָד וְכֶרֶם קָנָה וְקִנְמוֹן עִם פֶּלַעַץ לְבוֹנָה מֵר וְאֶהְלוֹת עִם פֶּלַעַץ רְאשֵׁי בְשָׂמִים" (שיר השירים ד יג-יד).⁸ ואילו לא היו של לוקח אלא מעיינות שבתוכו – דיו! שנאמר: "מִעֲנֵן גִּנִּים בָּאָר מִים חַיִּים וְנַזְלִים מִן לְבַנּוֹן" (שם).⁹ התחיל המוכר תוהה. כך היה פרעה. כששלח את ישראל, לא היו לפניו כלום. אמרו לו גדולי המלכות: מה עשית? אילו לא היה בידם אלא הביזה לבדה – דיים! שנאמר: "וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר, מקנה כבד מאד" (שמות יב לח). ולא עוד, אלא שכמה עשירים היו בהם, כמה חכמים וכמה בעלי אומניות ... באותה שעה התחיל קורא: וי וי, "ויהי בשלח".¹⁰

רש"י פרשת בשלח, שמות יד ה¹¹

ויוגד למלך מצרים - איקטורין שלח עמהם,¹² וכיון שהגיעו לשלושת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים, באו והגידו לפרעה ביום הרביעי.¹³

היציאה ממצרים. ואלה דבריו: "וכן הותרה השאלה הב' למה לא נאמרו הדינים האלה במצות הפסח בפרשת החודש קודם פרשת ויהי בחצי הלילה ופרשת ויסעו בני ישראל ונאמרו עתה אחריהן? כי היה זה מפני שנתחדשו הדינים האלה לצורך הערב רב שעלו עם ישראל ממצרים מהם כעבדים ומהם כתושבים ושכירים ומהם כגרי צדק". היינו הערב רב לא עשה את פסח מצרים, רק את פסח דורות. ראה הפסוקים בשמות סוף פרק יב שאליהם מכוון אברבנאל: "ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן ונכר לא יאכל בו: ... כל עַדֹת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: וְכִי יִגֹר אֶתְךָ גֵר וְעֵשָׂה פֶסַח לַה' הַמּוֹל לֹו כָּל זָכָר וְאִזְּוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עֶרְלָא לֹא יֵאָכֵל בּוֹ: תוֹרָה אַחַת יְהִי לְאֶזְרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם".

⁷ נכגד 'מי שאוהב את בנו של המלך', הם "הכשרים שבמצרים", הם שבחרו מרצונם לצאת עם בני ישראל, הם שכבר במכת הברד נאמר עליהם: "הִקְרָא אֶת דְּבַר ה' מֵעֶבֶדֶי פְּרָעָה וְכוּ" – עומדים "כל מי ששונא לי", וכל מי שרצו שלא יגאלו ישראל. מי הם? רק המצרים הרשעים (ראה בתחילת המדרש שם שהאסירים המצרים "בכור השבי" העדיפו להישאר בבית הסוהר ולמות ובלבד שבני ישראל לא יגאלו), או שמה גם אותם פושעי ישראל ששיתפו פעולה עם המצרים? פירוש א. א. הלוי מציע שהמילה "אוניס" באה מהמילה אֶנֶן והכוונה היא גם ל"ראשי שונאי ישראל". כך או כך, האבחנה המצויה בליבה של המדרש איננה בין בני ישראל ובין המצרים, אלא בין אוהבי של המלך ובין שונאיו! פושעי ישראל מתו במכת החושך וכנגדם הסתפחו לעם ישראל "הכשרים שבמצרים"! הערב רב כאן מצטייר כחסידי אומות העולם וכגרי אמת שהכירו בגדולת הקב"ה ובאו לחסות תחת כנפי אלוהי ישראל כפסוק במגילת רות. והתמיהות שהעלנו בסוף הערה 5 רק מתעצמות. מי הם אבותינו "יוצאי מצרים"?

⁸ ראה בהמשך המדרש שם בסיומן ה דרשה דומה על הפסוק הזה בשיר השירים: "א"ר לוי: משל לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות. עמד ומכרה לאחר. עמד אותו האיש שקנאה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים. נטעה גפנים, עשאה שורות שורות, נטע בה כל מיני בשמים, נטע בה רימונים, העמידה על קנים, בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר. כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה. עבר עליה אותו האיש שמכרה, ראה אותה מליאה כל טוב, אמר: אוי לי שכך מכרתי אוי לך שכך הוצאתי מידי. כך היו ישראל במצרים גל של צרורות וכו'". ראה שאולי המדרש שם מדייק יותר במשל מהמגרש שהבאנו.

⁹ רק המעיינות שהיו בפרדס היו שווים הרבה יותר ממחירו, שלא לדבר על הזיתים, הגפנים, הרימונים והבשמים שהיו בו!
¹⁰ לאחר שלושה ימים (שאותם בקש משה ללכת לזבוח לה) מתאווש פרעה ומבין את גודל הנזק החומרי והכלכלי הכרוך באקסודוס האנושי הגדול הזה הכולל מצרים רבים. במדרש אמנם משמע שניחא הביזה וניחא הערב רב, מה שהיה חבל למצרים הם העשירים ובעלי האומניות היהודים שיצאו ממצרים. (מסתבר שהיו מעמדות שונים של בני ישראל במצרים, לא כולם היו עבדים! ראה גם המדרשים על בני לוי שלא היו בשעבוד), אבל החיבור של ערב רב ומקנה רב בפסוק ואזכור "עשירים, חכמים ובעלי אומניות" במדרש מעלה את האפשרות שהיה במצרים מעין 'מעמד ביניים' מצרי שחבר לבני ישראל ביציאתם. ראה גם מסכת ברכות דף ט עמוד ב: "וינצלו את מצרים. אמר רבי אמי: מלמד שעשאהו כמצודה שאין בה דגן, וריש לקיש אמר: עשאהו כמצולה שאין בה דגים". והשווה כל זאת עם שיר השירים רבה פרשה ה, סימן ה המתאר את עליית בית שני שרוקנה את מלכות פרס מבעלי המלאכה שלה: "יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת. אמר: מה טיבה של מדינה זו שוממת? איכן הם הַזְהָבִים? איכן הם הַכֶּסֶפִּים? אמרי לו: ולא אתה הוא שגזרת ואמרת כל היהודים יצאו ויבנו את בית המקדש? מהם הַזְהָבִים ומהם הַכֶּסֶפִּים. הא דסלקין למבנא מקדשא. באותה שעה גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור". ראה דברינו **עליית בית שני** בשיר השירים (שבת המועד פסח). וחזרונו שוב לקשר בין יציאת מצרים ועליית בית שני בימי שיבת ציון. יש רגליים לדבר שאולי הדרשות בשבח הערב רב: העשירים, אוהבי המלך, החכמים, בעלי האומניות וכו', יותר משנה באות להסביר את מאורעות יציאת מצרים, הן באות להביע את הכאב על מיעוט וחולשת שיבת ציון של בית שני. איפה ההמונים שיצאו ממצרים? איפה הערב רב שחזק את בני ישראל שם? איפה העשירים, החכמים ובעלי האומניות שיחדשו את ישיבת הארץ?

¹¹ ממקור זה ואילך משתנה לחלוטין היחס החיובי לערב רב.

¹² המילה הנכונה היא אקטורין (actor) – שומרים (במיוחד על עבדים ורכוש המלך). מיונית. ראה מכילתא בהערה הסמוכה.

¹³ וחזקוני, המבאר ומרחיב על רש"י פעמים רבות, כולל בתוך האיקטורין גם את הערב רב: "ויהי בשלח פרעה את העם לרבות ערב רב ואיקטורין ששלח עמהם". היינו שהערב רב הוא שהלשין לפרעה שבני ישראל בורחים ולא יוצאים רק לשלושה ימים כמו שאמרו. המקור לפירושים אלה הוא מדרש מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה א: "אמרו להם האקטורין: הגיעה פרותיזמיה שלכם לחזור למצרים, שנאמר: דרך שלשת ימים. אמרו להם ישראל: וכשיצאנו ברשות פרעה יצאנו? שנאמר: ממחרת הפסח יצאו

שמות רבה מב ו, פרשת כי תשא

"לך רד כי שחת עמך" – "העם" אין כתיב כאן, אלא "עמך". אמר משה: ריבון העולם, מנין הם עמי? אמר לו הקב"ה: עמך הם! שעד שהיו במצרים אמרתי לך: "והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל" (שמות ז ד) – לא אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב? אתה שהיית עניו וכשר, אמרת לי: לעולם מקבלים השבים! ואני הייתי יודע מה הם עתידין לעשות, אמרתי לך: לך ועשה רצונך.¹⁴ והם שעשו את העגל, שהיו עובדים עבודת כוכבים, והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטוא. ראה מה כתיב: "ויאמרו אלה אלהינו" אין כתיב כאן, אלא: "אלה אלהיך ישראל" – שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו ואמרו לישראל: אלה אלהיך. לכך הקב"ה אמר למשה: "לך רד כי שחת עמך".¹⁵

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יח

ויהי ממחרת. ממחרת הסעודה: וישב משה לשפוט את העם. מה משפטים היה להם? אלא בני ערב רב היו תובעים שלל המצריים.¹⁶

במדבר רבה טו כד, פרשת בהעלותך

"והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה" – מהו והאספסוף? רבי שמעון בר אבא ורבי שמעון בן מנסיא. אחד מהן אומר: אלו הגרים שעלו עמהן ממצרים ונאספין עמהם, שנאמר: "וגם ערב רב עלה אתם" (שמות יב לח) ואחד מהן אומר: והאספסוף – אלו סנהדרין, שנאמר: "אספה לי שבעים איש" (במדבר יא).¹⁷

בני ישראל ביד רמה. אמרו להם האקטורון: רוצין ולא רוצין, סופכם לקיים דברי מלכות. עמדו עליהם ישראל הכו מהם, פצעו מהם, הרגו מהם. הלכו והגידו לפרעה". וכבר הרחבנו לדון בנושא [דרך שלושת ימים](#) בפרשה זו, מדוע משה אומר זאת לפרעה במקום פשוט לדרוש: "שלח את עמי".

¹⁴ משה הוא שבחר להעלות את הערב רב ממצרים. לאפשר ל"מצרים הטובים", שהמדרש מוכיח שהיו רעים, להצטרף למסעם של בני ישראל. נראה שלרעיון זה אין שום סמך במקרא וכולו פרי רעיונו ומחשבתו של הדרשן. האם זה קשור לתולדות חיי של משה? ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות.

¹⁵ זו הסגוריה הידועה שהערב רב עשה את העגל, לא בני ישראל. ראה ויקרא רבה פרשת אמור פרשה כז סימן ח: "רב הונא ורב אידי בשם ר' שמואל בר נחמן: מוצלין היו ישראל מאותו מעשה. שאילו עשו ישראל את העגל, היה להן לומר: אלה אלהינו ישראל, אלא הגרים שעלו עם ישראל ממצרים, וגם ערב רב עלה אתם (שמות יב, לח), הם עשו את העגל. והיו מונין להן ואומרים להן: אלה אלהיך ישראל (שמות לב ח)". ראה מדרש תנחומא כי תשא סימן ל שהקב"ה משוחח עם העגל (!) והוא עונה שהערב רב עשו אותו: "אל הקב"ה לאותו העגל: מי עשה אותך? א"ל: חמור הערב רב שיצאו עם ישראל ממצרים שכתוב בהם (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם". (החמור עשה שור – לא תחרוש בשור וחמור). ומדרש אגדה (בובר) שמות פרק לב עושה משחק מילים "ערב" "ברע" ואומר: "כי ברע הוא. רצה לומר ערב רב הם עשו זה הענין". ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת כי תשא לב ז מציע שבפסוק: "וישמע יהושע את קול ה'עם גרעה" – אם תקרא את "ברעה" למפרע (הפוך) תתקבל המילה "הערב". (אולי זו גם "הרעה" שאמר פרעה למשה: "ראו כי רעה נגד פניכם" ודאג שיצאו מצרים רבים איתם והם גם האקטורין שלעיל?). ראה עוד פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק לד מדגיש שהאשמת הערב רב הם דברי ההצטרפות של אהרון: "שהרי ישראל חטאו במדבר על עסק ערב רב שעלה עמהם ממצרים, שנאמר ויאמר אהרן אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא (שמות לב כב). מהו ברע? אמר לו: יודע אתה כי ערב רב שעלו עם ישראל הדיחום וגרמו להם לעשות אלהי זהב, אבל ישראל היו ישרים בלבבותם". אבל כאן, בשמות רבה, הקב"ה מאשים את משה שהוא, בצדקותו, קיבל גרים רבים בשעת יציאת מצרים! משה הוא האחראי לערב רב. אולי גם אהרון יכול היה להצטרף בדרך זו כלפי משה ולומר לו: אתה קבלת אותם. ראה רש"י פרשת כי תשא, שמות לב פסוק ד: "עגל מסכה – כיון שהשליכו לכו, באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים". ולעומתו רש"י שלושה פסוקים מאוחר יותר, אוחז בדברי המדרש, שמשה הוא האשם: "שחת עמך – שחת העם לא נאמר אלא עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו". נראה שמשה לא היה מתקבל בכל בית דין של גיור בימינו ... ועכ"פ, ראה דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות שכולם היו גרים, גם בני ישראל.

¹⁶ ובמקבילה בשכל טוב (בובר) שמות פרק יח: "ויהי ממחרת ... וישב משה לשפוט את העם. אותו היום באו ערב רב, דהיינו האספסוף, והיו תובעין לישראל שללה של מצרים, והיו ישראל מתרעמין זה על זה". אם נחזור אחורה, לפרשת משפטים, לפני חטא העגל, משה יושב לשפוט את העם, היינו את תביעותיהם של הערב רב לקבל את שלל מצרים. כנראה מתוקף היותם מצריים. ואולי רק תבעו את חלקם, בעוד שבני ישראל לא קבלו אותם כשוים. ומשה, שהוא שקרבים, עפ"י המדרש הקודם, צריך כעת להחליט מה חלקם, אם בכלל בשלל ובזית מצרים. אולי יש כאן גם הסבר לניסיון הלכאורה לא ברור של משה לשפוט את העם בעצמו מבוקר עד ערב – מעשה שעליו באה עצתו של יתרו להקים מערכת משפט מסודרת (לציבור הרחב). מדובר בשפיטה חד-פעמית של תביעות לחלוקת שלל מצרים.

¹⁷ מה יותר קל ופשוט מלהקביל את המילה אספסוף עם הערב רב. כדברי רש"י שם: "והאספסוף – אלו ערב רב שנאספו אליהם בצאתם ממצרים? ואבן עזרא מוסיף שם: "והאספסוף – שנאספו אל ישראל ואינם מהם, והם ערב רב". וכמובן להאשים אותם בתאוה לבשר ובתרעומת על המן או סתם "מתאוננים". אבל יש אפשרות גם שהאספסוף איננו אלא ראשי העם! הסנהדרין! (ראה דברינו [קול אחד וקולות הרבה](#) בפרשת בהעלותך על מינוי הסנהדרין הראשון בעם ישראל). ראה גם מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יא: "והאספסוף אשר בקרבנו, אלו ערב רב שעלה עמהם ממצרים: ויש אומרים אלו הגדולים והמצריים שבהם, שהיו ראויים לאסיפה, כמו שנאמר אספה לי שבעים מזקני ישראל (פסוק טז)". כבר לא רק "מצרים כשרים" ואוהבי המלך כבמדרש שמות רבה יח לעיל, אלא מצריים גדולים וחשובים "שהיו ראויים לאסיפה"! אולי כמשה עצמו שגדל באיש מצרי מבית המלוכה. כך או כך, הרי לנו "אספסוף" כתיאור של שני הקצוות של החברה: ערב רב מזה וסנהדרין מזה. בפשט: המילה אספסוף אינה בהכרח שלילית ונהפכה לכזו בעקבות הפירושים שניתנו לה (בדומה למילה סרסור שהיא נייטרלית והפכה במרוצת הזמן וגילגולי הלשון לשלילית). ובדרש: כאשר הנהגה והנבחרים מתנהגים כאספסוף. עוד ראינו בפירוש משיבת נפש על תהלים פרק עח המתאר את היסטוריה של עם

מסכת ביצה דף לב עמוד ב

ואמר רב נתן בר אבא אמר רב: עתידי (עשירי) בבל יורדי גיהנם הם. כי הא דשבתאי בר מרינוס אקלע לבבל, בעא מנייהו עסקא - ולא יהבו ליה. מזוני מיזן - נמי לא זינוהו.¹⁸ אמר: הני מערב רב קא אתו, דכתיב: "ונתן לך רחמים ורחמך" (דברים יג יח), כל המרחם על הבריות - בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל מי שאינו מרחם על הבריות - בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.¹⁹

רש"י פרשת בא, שמות יב לח

ערב רב - תערובות אומות של גרים.²⁰

רשב"ם פרשת וזאת הברכה

"אף חובב עמים" - גם אומות העולם, כגון ערב רב. ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל, גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם ושכן עליהם, כדכתיב במזמור יקום אלהים ויפוצו אויביו (תהלים פרק סח): "רָכַב אֱלֹהִים רַבְתִּים אֶלְפֵי שָׁנָאן אֶדְנִי בָּם סִינִי בְקֶדְשִׁי".²¹

רמב"ן שמות יט א-ב, פרשת יתרו

... וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם, וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר, וערב רב אחריהם, כי לישראל יתן התורה, כמו שאמר (בפסוק הבא) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל, או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה.²²

שבת שלום

מחלקי המים

ישראל שפשיטא לו שם שהאספסוף הם "בחורי ישראל", נבחרו ישראל כפי שכתוב שם: "לא זרו מתאנותם עוד אֶתְכֶם בְּפִיהֶם: וְאֵף אֱלֹהִים עֲלֵה בָהֶם וַיְהִי בְמִשְׁמֵנֵיהֶם וּבְחֹרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ". שהנהנה לא תאשים את הערב רב.

¹⁸ עשירי בבל לא נתנו לאדם בשם שבתאי בר מרינוס שבא לשם, לא הזדמנות לעשות עסקים (ללוות כסף ולתת להם מהרווחים, רש"י ושטיינזלץ שם). ולחילופין גם לא נתנו לו צדקה. אז ממה יחיה?

¹⁹ ובגמרא יבמות עט ע"א: "שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים; רחמנים, דכתיב: ונתן לך רחמים ורחמך והרבך". הרי לנו שהערב רב עלה ממצרים, עד גלות בבל הגיע! ללמדך, שאם אתה רואה יהודי שאין בו את מידת הרחמים, דע לך שהוא מבני בניהם של הערב רב. אם ניקח דברים אלה 'כפשוטם', הרי לנו שהערב רב נטמע והתבולל בתוך עם ישראל והוא יהודי כל דבר ועניין (התגיירו ונטמעו). אבל אם תראה יהודי שמידת האכזריות בו - דע לך שהוא מצאצאי הערב רב.

²⁰ עפ"י רש"י שנשען על מכילתא דרבי שמעון בר יוחי יב לה לעיל, ערב רב היו גרים. כך גם במדרש ויקרא רבה כז שהבאנו בהערה 15 לעיל: "הגרים שעלו עם ישראל ממצרים". (כפשוטו זהו גר תושב כבכל התורה, אבל עפ"י שמות רבה יח לעיל גרים ממש שהרי עשו את הפסח). המילה "ערב" עפ"י רש"י לציין שבאו ממגוון רב של אומות שונות. היינו לא רק גרים מצרים, אלא ממגוון אומות. מה שמרחיב עוד יותר את התמיהה באשר לזהותם ומקומם של הערב רב בתולדות עם ישראל. אבל בפירושו לפסוק בספר נחמיה יג ג: "וַיְהִי כְשֶׁמַּעַם אֶת הַתּוֹרָה וַיִּבְדְּלוּ כָל עַרְבֵי מִיִּשְׂרָאֵל", אומר רש"י דברים שונים בתכלית: "כל ערב - כל תערובות העכו"ם כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות יב)". נראה שמלחמת עזרא ונחמיה בערב רב של שיבת ציון השפיעה לאחור גם על הערב רב של יציאת מצרים ושינתה את היחס אליהם. כבר לא "גרים" אלא "תערובות עכו"ם". נראה כאילו בשיבת ציון מנסים למנוע את כל הרעות שגרמו הערב רב של יציאת מצרים. ושוב נזכיר שיש רגליים לדבר שחלק ניכר מהדרשות לעיל בגנות הערב רב, לא באו רק להסביר את מאורעות בני ישראל במדבר ולפרש מי באמת היה הערב רב שעלה ממצרים, כמו להיעזר בהם על מנת להביע את הכאב והאכזבה על מיעוט וחולשת שיבת ציון של בית שני, ולהצדיק את מעשי עזרא ונחמיה בפרשת הנשים הנכריות.

²¹ לקראת סוף דברינו ובראייה של פרשני המקרא המאוחרים לרוב המדרשים, חזרנו לגישה החיובית לערב רב. לא כל הגישות לערב רב הן שליליות ולא כולם סבורים שיש להאשים אותם בכל חוליי בני ישראל. הנה במעמד הר סיני הם הריבתיים אלפי שנאן שגם בהם דבר סיני בקודש. הם שנתנו למעמד הר סיני את ה'רוב עם' המכובד, את המימד הרחב ואולי גם האוניברסאלי. ראה התיאור במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה שאומות העולם נרעשים ונפעמים בעת מתן תורה ופוחדים "שמא מבול מביא לעולם", ובלעם הרשע מרגיע אותם ואומר להם: "לא מבול של מים ולא מבול של אש הוא מביא אלא הקב"ה רוצה ליתן תורה לעמו, שנאמר: ה' עוז לעמו יתן". ראה דברינו [תורה לאומית מול תורה אוניברסאלית](#) בפרשת יתרו הבאה עלינו לטובה.

²² לעומת רשב"ם, מוציא רמב"ן את הערב רב ממעמד מתן תורה, או שם אותם בצד, כשהוא מדגיש את המילים: "ויחן שם ישראל נגד ההר", ללמדך שהערב רב אינם "ישראל". (מה עשו הערב רב בשעת מתן תורה? עמדו מהצד והתבוננו? טיילו במדבר?). אבל בפירושו לבמדבר ט יד, פרשת בהעלותך (הציווי הראשון על פסח דורות) הוא מפרש: "וטעם וכי יגור אתכם גר - לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל. ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה (שמות יב מח): וכי יגור אתך גר ועשה פסח, הוא על פסח מצרים, כי הפרשה היא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם (בפסוק מג). והיה במשמע, כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס, אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם (דברים ו ג). לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ". בדומה לשמות רבה יח י לעיל שהמצרים הכשרים עשו פסח עם בני ישראל במצרים ולא כדברי אברבנאל שהבאנו בהערה 6 לעיל שעשו רק פסח דורות. הערב רב היה בכלל הנס ויכול לומר: "ואותנו הוציא משם", כמו כל גר המצטרף לעם ישראל. ראה שיטת הרמב"ם לגבי אמירת "אלוהינו ואלוהי אבותינו" ע"י הגרים בהלכות ביכורים פרק ד הלכה ג, בפירושו למשנה ביכורים פרק א משנה ד ותשובתו לרבי עובדיה הגר. בדברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

מים אחרונים: סוף דבר, נשארנו עם תעלומה מי הם הערב רב שיצא עם בני ישראל ממצרים, מה היחס אליו, וכתוצאה מכך, גם: מי אנחנו בעצם? מי הם בני ישראל היוצאים ממצרים, העוברים בין גזרי ים סוף, העומדים לפני הר סיני ואח"כ גם העושים את העגל, המרגלים המואסים בארץ וכו' ? אך נראה שהדיון הוא לא רק היסטורי ושל פרשנות המקרא, כי אם גם מעשי לשאלה אם עם ישראל פתוח לקבל המוני גויים שמבקשים להסתפח אליו, או שהוא מעדיף להסתגר ולקבל יחידים ובקילוח דק, בוודאי לא ציבור רחב. נביאי ישראל ראו בהצטרפות של גויים ועמים רבים לעם ישראל דבר חיובי וחלק מהגאולה והשיבה. ראה מיכה ד ב, ישעיהו נו שמונת הפסוקים הראשונים, ישעיהו סו יח-כא, זכריה ב יד-יז, זכריה ח כ-כג ועוד. אך חכמים חשבו אחרת. הספיק להם הגיור של האדומים בימי החשמונאים. והדברים נוגעים כאמור לשיבת ציון, לתקופת החשמונאים, להיווצרות הנצרות ואולי גם לימינו והנושא רחב ומעבר ליריעתנו ודעתנו. ראה דברינו [קבלת גרים](#) במגילת רות.